

DRAMSKI TEKST KAO LINGVOMETODIČKI PREDLOŽAK U ANTICI

Vlado Pandžić
Filozofski fakultet
Zagreb

SAŽETAK: U okviru znanstvenog projekta *Dramski tekst kao lingvometodički predložak* pripremamo posebnu knjigu s povijesnim pregledom uporabe dramskoga teksta kao lingvometodičkog predloška. Ovdje donosimo sažeto poglavlje o antičkom uključivanju dramskog teksta u učenje jezika.¹

Ključne riječi: dramski tekst, lingvometodički predložak, antika.

I.

Nema prijepora među znanstvenicima da postoje mnogi i veliki razlozi za neprekidno istraživanje dramskoga teksta kao lingvometodičkog predloška. Gotovo dvadeset četiri stoljeća teoretičari i praktičari učenja jezika ističu njegovu veliku i nezaobilaznu važnost u stjecanju jezičnih znanja, sposobnosti i umijeća.² U skladu s time općenito se tvrdi da ni jedno povijesno razdoblje nije bilo bez dramske književnosti u odgoju te da je značajno utjecala na intelektualni, moralni, estetski i radni odgoj.³ Povijest recepcije književnosti svjedoči da su obično manje umjetnička ona književna djela koja sadrže izrazito istaknute odgojne poticaje i aluzije,⁴ pa na početku treba istaknuti da i dramska književnost utječe

¹ U dvama brojevima časopisa Hrvatski (2008.) objavljujemo petnaest tekstova koji su nastali u okviru i raznovrsnoj suradnji na znanstvenom projektu *Dramski tekst kao lingvometodički predložak*.

² Sustavno uključivanje dramskoga teksta kao lingvometodičkoga predloška, utemeljeno na rezultatima znanstvenih istraživanja, moglo bi unaprijediti nastavu hrvatskoga jezika. Podignuće jezičnih znanja na višu razinu, ojačanje sposobnosti komunikacije i umijeća stvaranja tekstova izravno će utjecati na ukupno poučavanje te odgoj i izobrazbu mladeži.

³ Usp. Vlado Pandžić, *Putovima školske recepcije*, Zagreb, 2001, str. 5-10.

⁴ Isto.

na specifičan umjetnički način, osobito na komunikacijske mogućnosti osobe koja recipira dramski tekst čitanjem, slušanjem ili gledanjem kazališne izvedbe.⁵

Dramski tekst je prema povijesnim izvorima već sustavno zastupljen u grčkom školstvu krajem 5. i u 4. st. pr. Kr.⁶ Neosporna je stara istina, izricana i ponavljana da književnost čini ljude više ljudima,⁷ a koliko od pamtiviljeka u tome sudjeluju dramski tekstovi, nije lako odrediti jer to ovisi o različitim okolnostima. Obveza usmjerivanja mlada čovjeka na plemenit život u zajednici⁸ može se ostvarivati traženjem novih putova za recepciju dramskih tekstova s prikladnim očekivanjem uspješnosti uključivanja dramskog teksta kao lingvometodičkog predloška.⁹

II.

Dramski tekst kao lingvometodički predložak u staroj Grčkoj imao je vrlo važnu ulogu već krajem 5. st. pr. Kr., što se može dobro zaključiti prema povijesnim izvorima koji svjedoče da su svi slobodni građani u Ateni odlazili u kazalište,¹⁰ a dramski tekstovi su usklađivani s njihovim ukusom,¹¹ uglavnom pomno usmjereni na odgoj čovjeka u skladu s tadašnjim idealima¹² bez zaborava da je za čovjeka važno stjecanje govor-

⁵ Usp. Ernst Fischer, *Von der Notwendigkeit der Kunst*, Frankfurt am Main, 1958, str. 56.

⁶ Usp. Charles Pietri, *Les origines de la „pédagogie“*. Grèce et Rome, u: Gaston Mialaret – Jean Vial, *Histoire mondiale de l'éducation*, Paris, 1981, str. 140-151.

⁷ Usp. V. Pandžić, n. d., str. 5-10.

⁸ Traženje svrhovitih načina uključivanja dramskog teksta u odgoj i izobrazbu, u život pojedinca i zajednice, podrazumijeva uspostavu odnosa prema drugima u skladu s etičkim načelima.

⁹ Znanstveni projekt *Dramski tekst kao lingvometodički predložak* tijekom iskušavanja, prosudbi, provjera i ocjena uspješnosti raznovrsne uporabe dramskoga teksta kao lingvometodičkoga predloška najvjerojatnije će još jednom dokazati njegovu veliku učinkovitost. Na temelju istraživačkih rezultata osmišljavat će se i usustavljivati primjena, pozorno opisati i predstaviti svrhoviti pristupi, postupci i metode koji bi trebali unaprijediti nastavu hrvatskoga jezika, ojačati komunikacijske sposobnosti hrvatske mladeži, podignuti na višu razinu hrvatsku kulturu čitanja, slušanja i gledanja, poboljšati uporabu hrvatskoga standardnog jezika u različitim tekstovnim vrstama, funkcionalnim stilovima i priopćajnim sredstvima. Učiteljima i profesorima hrvatskoga jezika istraživački bi rezultati trebali pripomoći u usavršavanju nastave i jačanju motiviranosti za svagdašnji posao, a budućim istraživačima otvorit će i nove vidike. Usp. Znanstveni projekt *Dramski tekst kao lingvometodički predložak*, www.zprojekti.mzos.hr

¹⁰ Usp. Siegfried Welchinger, *Povijest političkog kazališta*, Zagreb, 1989, str. 21-22.

¹¹ Usp. Maurice Dèbèsse, *Introduction, traité des sciences pédagogiques*, Paris, 1977, str. 5.

¹² Isto, str. 30.

ničkih znanja, sposobnosti i umijeća.¹³ Među grčkim državama Sparta i Atena su najočitiji primjeri razlika u odgoju, pa i razlika u odnosu prema ulozi dramskoga teksta.¹⁴

Spartanski se odgoj temeljio na vrlo upornom jačanju tijela jer se tvrdilo da jako tijelo osigurava i duhovnu snagu koja im je bila potrebna u nadmudrivanju neprijatelja, pa je njihov odgoj bio kolektivan, vojnički, u strogim državnim vježbalištima. Uz svakodnevno tjelesno vježbanje i učenje ratnih vještina u odgoju je bila značajno zastupljena i glazba, a gledanje, primjerice, Eshilovih i Sofoklovih tragedija te Euripidovih tragedija i komedija smatralo se nepotrebnim pa i nedopustivim.¹⁵ Među pobjednicima na olimpijskim igrama bilo je najviše Spartanaca,¹⁶ ali njihovo je govorno izražavanje bilo najskromnije među svim natjecateljima.¹⁷

Dok se u Sparti neusporedivo idealizirala Ahilova snaga, u Ateni su ponajviše slavljene Odisejeve osobine.¹⁸ Budući da atenski odgoj nije bio ni ratnički niti podložen zajedničkim interesima i nastojanjima, dolazile su do izražaja individualne sklonosti i darovitosti.¹⁹ Dramski tekst je bio gotovo svakodnevno zastupljen u odgoju,²⁰ pa je i vrlo značajno utjecao na odgoj mladih ljudi, posebno na njihovu kulturu, znanje, sposobnosti i umijeće govornoga i pismenoga izražavanja. Većina učenika gotovo da nije propuštala ni jednu kazališnu izvedbu grčkih tragedija.

Eshil (oko 525-456. pr. Kr.), prvi veliki grčki tragičar,²¹ „otac tragedije”,²² svojim jednostavno strukturiranim tragedijama je isticao uzvišene osjećaje i kreposti, a u školskom i obiteljskom odgoju je uz do-

¹³ Istodobno su *Ilijada* i *Odiseja* bile prva i glavna lektira, „upute” za izražavanje, jezični priručnici, udžbenici povijesti i zemljopisa, ali i etički i vjeronaučni udžbenici. Homer je učitelj Grka u moralu, politici, filozofiji, umjetnosti, pa i u ratničkom umijeću. Usp. Henri-Irénée Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité (Le monde grec)*, Paris, 1960, str. 35.

¹⁴ Usp. C. Pietri, n. d., str. 140.

¹⁵ Prema Plutarhu učenje jezika izrazito je bilo ograničeno. Usp. Jean Assa, *L'Antiquité*, u: M. Débèsse i G. Mialaret, *Traité des sciences pédagogiques*, 2, Paris, 1971, str. 26.

¹⁶ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 43.

¹⁷ Usp. Vlado Pandžić, *Sitni prilozi za povijest učenja i poučavanja govorništva*, Split, 2007, str. 26.

¹⁸ Tipični homerovski odgoj nije razlikovao vježbanje duha i tijela. Usp. Mate Zaninović, *Opća povijest pedagogije*, Zagreb, 1988, str. 20-23.

¹⁹ Isto.

²⁰ Usp. C. Pietri, n. d., str. 140-141.

²¹ Prije Eshila poznati su kao uspješni tragičari: Tespis, Heril, Pratina i Frinih. Usp. Milivoj Siročić, *Klasično razdoblje*, u: *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb, 1977, str. 91-92.

²² Isto, str. 93.

prinose stjecanju znanja, sposobnosti i umijeća jezičnoga izražavanja pridonio očuvanju ljudskosti, pravednosti i moralnosti.²³

Sofoklo (497-406. pr. Kr.) ponajviše je utjecao na razvoj tragedije i kazališta, povećao broj osoba u koru, intenzivirao dijalog kora i glumaca,²⁴ a zasigurno je neprocjenjiv njegov utjecaj na umnoženje kazališnoga gledateljstva i jezično izražavanje mnogih suvremenika te dolazećih naraštaja. Slavio je pojedince koji ne prihvaćaju sudbine što ih „određuju” grčka božanstva, poticao na odbacivanje nametnutih stega, posebice onih koje su nametnuli vlastodršci, a onemogućivale su čovjeka da bude istinski slobodan u izražavanju.²⁵ Govoreći o svome mlađem suvremeniku Euripidu, Sofoklo je zaključio da Euripid predstavlja ljude kakvi jesu, dok ih on pokazuje gledateljstvu kakvi bi trebali biti.

Nedvojbeno se Euripid (480-406. pr. Kr.), kao ni jedan grčki tragičar do tada, usmjerio na svagdašnju zbilju.²⁶ Nije prihvatio nepromjenjivost sudbine niti neupitnost proročanskih poruka, a otvoreno je propovjednički ponudio kao „filozof na pozornici”²⁷ i odgovore na pojedina aktualna filozofska, politička i socijalna pitanja. Nije bio opterećen ugađanjem ukusu kazališnoga gledateljstva,²⁸ ali bio je prihvaćen kao učitelj, odgajatelj, te je utjecao na podignuće razine govornoga izražavanja.²⁹ Nudio je govornu karakterizaciju likova, muških i posebice ženskih – odlučnih, razumnih i nerazumnih, neograničenih u ljubavi, donositeljica sreće, ali i nesreće ljudskom rodu, smirujućih i burnih temperamenata, sebičnih i promjenjivih karaktera, nezaustavljivih robinja ljudskih strasti, mudrih, plemenitih i požrtvovnih za uzvišene ciljeve itd.³⁰ Njegova dramska djela (ponajprije tragedije, ali i komedije) utjecala su na odgoj atenskih govornika više nego djela ostale dvojice velikih tragičara.³¹

Aristofan (445-385. pr. Kr.), ponajbolji grčki komediograf,³² najistaknutiji predstavnik stare atičke komedije,³³ zanosni branitelj atenske de-

²³ Usp. C. Pietri, n. d., str. 19-74.

²⁴ Usp. M. Sironić, n. d., str. 99.

²⁵ Isto, str. 101-102.

²⁶ Isto, str. 104-107.

²⁷ Isto, str. 105.

²⁸ Isto.

²⁹ Usp. C. Pietri, str. 71-72. i 74.

³⁰ Usp. M. Sironić, str. 114.

³¹ Usp. C. Pietri, n. d., str. 19-20. i 78.

³² Usp. M. Sironić, n. d., str. 124.

³³ Najstariji su atički komediografi Hionid i Magnet te Kratin i Eupolid. Isto, str. 123.

mokracije, žestoki protivnik ratoborne politike, kritičar morala svojih sugrađana Atenjana te zapostavljenosti i loša odgoja, suprotstavljao se mržnji pripadnika drugih gradskih zajednica i država, odbacivao sklonosti prema pustolovnom životu, poticao na mir i završetak ratova. Stalno zaokupljen odgojnom problematikom, promicatelj dobra i uporni ismijavač nekih ljudskih osobina, posebice se u komediji *Oblaci* istodobno komičnom žestinom oborio na sofiste i Sokrata.³⁴ Obračunavao se s istaknutim političkim govornicima optužujući ih za politikanstvo, sebičnost, podmićivanje, lažna predstavljanja i obmane naroda čiju su potporu molili.³⁵ Izražavao je na specifičan način gotovo u svim komedijama nostalgiju za „starim odgojem”, zabrinutost pred pokušajima promjena te traženje i drugih mogućnosti odgoja mladeži.³⁶

Oko uporabe dramskih tekstova kao lingvometodičkih predložaka vođene su žestoke rasprave i među najistaknutijim grčkim učiteljima govorništva, piscima i filozofima. Platon je bio protiv dramskog teksta u odgoju, a Izokrat i Aristotel poticali su učitelje i odgajatelje na uključivanje dramskog teksta u odgoj i obrazovanje.

Platon (427-347. pr. Kr.), najistaknutiji Sokratov učenik, u prvoj polovici 4. st. pr. Kr. najagilniji je i najsustavniji zagovornik promjena u odgoju. Prvi je teorijski oblikovao odgojni sustav u djelima *Država* i *Zakoni*,³⁷ ali i prvi filozof koji se suprotstavio uključivanju i dramskoga „pjesništva” u odgoj mladeži. Uglavnom je zagovarao cjelokupni odgoj mladeži bez književnosti, a posebno je bio kritičan prema Homeru tvrdeći da je „pjesništvo” kao oponašanje zbilje samo svojevrсна obmana.³⁸ Premda je devet knjiga *Države* napisao u zreloj životnoj dobi, svoje koncepcije o odgoju kojem je filozofija bila podloga, nastojao je praktično ostvariti od početka rada svoje Akademije, znamenite škole u Akademovu vrtu, u koju je godišnje primao pet-šest učenika.³⁹ Ističući da je odgoj građana jedna od glavnih državnih funkcija, te da država ima pravo usmjerivati

³⁴ Isto, str. 125.

³⁵ Isto, str. 125-126.

³⁶ H.-I. Marrou, n. d., str. 68-69.

³⁷ Platon u *Državi* često ističe svoja stajališta o odgoju. Kad piše o piscima i književnim djelima, obično ističe što ne bi trebalo biti zastupljeno u odgoju. Usp. Platon, *Država*, Zagreb, 2001, na više mjesta.

³⁸ Usp. Platon, n. d., str. 366-372, Benedetto Croce, *Estetika*, Zagreb, 1960, str. 147-148. i Damir Barbarić, *Preludij. Povijesno-filozofske studije*, Zagreb, 1988, str. 17.

³⁹ Usp. Wilhelm Windelband, *Povijest filozofije*, Zagreb, 1988, str. 144. i 146-147.

svakog pojedinca u odgoju koji sama odredi,⁴⁰ zastupao je zapravo ideju potpune državne vlasti nad svojim građanima. U njegovu odgojnom sustavu predviđeno je stjecanje socijalnih sklonosti za življenje u zajednici i osobito osjećaja za pravednost koji se nalazi u ljudskim dušama kao prirodna podloga za određene sposobnosti.⁴¹ Imao je samo nešto blaže riječi za književnost korisnu državi, svrhovitu u određenom državnom odgoju, tj. didaktičku književnost bez opasnosti neželjena utjecaja. Pjesniku Pindaru i piscima tragedija prigovarao je što „neistinito” pripisuju negativne osobine potomstvu nekih bogova.⁴² Pripomenuo im je da „nitko ne laže i neka ni u tragediji ni u ostalim pjesmama ne uvodi Heru pretvorenu kako kao svećenica prosjači”.⁴³ Navodeći tri vrste pjesništva i pričanja, istaknuo je da „jedna vrsta stoji posve u oponašanju (...), a to su tragedija i komedija”.⁴⁴ Obrazložio je bojazan od uključivanja tragedije i komedije u odgoj i tvrdnjom da bi gojencima „oponašanje” moglo prijeći „u krv”, pa zato je protiv dopuštanja „onima, za koje velimo da se brinemo, i koji trebaju biti dobri muževi, da kao muževi oponašaju ženu”,⁴⁵ ali da ne oponašaju „ni robinje ni robove”, „ni zle ljude, koji su kukavice”, „mahnite u riječima i u činima” itd.⁴⁶ Tvrdio je da „prevelika sloboda ne prelazi, čini se, ni u što drugo nego u preveliko ropstvo i za pojedinca i za državu”.⁴⁷ „Tragedijske pjesnike” naziva „oponašateljima”, tvorcima „tvorevine treće iza prirode”, jer su „nekako treći iza kralja i istine kao i svi ostali oponašatelji”.⁴⁸

Platona je često kritizirao Izokrat (436-338. pr. Kr.), jedan od najistaknutijih grčkih učitelja govorništva i govornika, koji je neosporno uzdigao tehniku uvjeravanja, umijeće obrazlaganja i dokazivanja, na vrlo visoku razinu. Odbacivao je prigovore zbog uključivanja pjesnika (pa i tragičara) u odgoj⁴⁹ te je oduševljeno birao najbolja književna djela, posebice dramska, i odlučno ih nudio svojim učenicima od kojih je želio stvoriti izvrsne govornike, ponajprije rječite političare, samopouzdanе i

⁴⁰ Usp. Platon, n. d., str. 170.

⁴¹ Isto, str. 167.

⁴² Isto, str. 140-141.

⁴³ Isto, str. 109.

⁴⁴ Isto, str. 124.

⁴⁵ Isto, str. 125.

⁴⁶ Isto, str. 126-127.

⁴⁷ Platon, n. d., str. 315.

⁴⁸ Isto, str. 355.

⁴⁹ Usp. C. Pietri, n. d., str. 162-163.

suzdržljive te uvijek svjesne snage riječi kao pokretača stvaranja jer su bili jako potrebni atenskoj demokraciji.⁵⁰ Dok je Platonov odgoj utemeljen na traženju istine i promicanju pravednosti, njegov je odgoj ponajprije počivao na oduševljenju snagom riječi,⁵¹ a glavna svrha uključivanja i dramske književnosti u odgoj su odlične govorničke sposobnosti i umijeća povjerenih učenika.⁵²

Aristotel (384-322. pr. Kr.) kao oblikovatelj vlastitoga odgojnog sustava kritički se poprilično odnosio prema Izokratovoj, ali vrlo čvrsto prema odgojnoj koncepciji svoga učitelja Platona.⁵³ Ponajprije treba istaknuti da je za razliku od Izokrata odvajao retoriku od poetike, a za razliku od Platona, između ostaloga, bio je oduševljen dramskom književnošću koju je smatrao dragocjenom u odgoju mladeži, posebice gojenaca u govorničkim školama.⁵⁴ Određivao je retoriku kao „sposobnost teorijskog iznalaženja uvjerljivog u svakome datom slučaju”.⁵⁵ Godine 336. pr. Kr. osnovao je gimnaziju na Likejskim šetalištima u kojoj je omogućivao učenicima svestrani odgoj i obrazovanje. Zanimajući se za različita područja ljudske djelatnosti, neprekidno je isticao potrebu skladnog odgoja te razlikovao tjelesni, intelektualni i moralni odgoj.⁵⁶ Svim je učiteljima postavljao strogu obvezu uvažavanja prirodnog razvoja djeteta i prilagođenosti odgojnih i izobrazbenih izvora razvojnoj dobi u skladu s načelom postupnosti.⁵⁷ U potpunu nesuglasju s Platonom veliku je pozornost u odgoju poklanjao upravo tragediji koju uspoređuje s komedijom tvrdeći da tragedija oponaša „gore ljude nego što su sada”, a komedija „bolje”.⁵⁸ Tradicionalnom odgoju govornika na klasičnim književnim djelima poglavito je zamjerao nedostatno upućivanje učenika na upoznavanje potencijalnog slušateljstva.⁵⁹ O književnosti u odgoju najsustavnije je pisao u djelu *Retorika*, a sukladno svojim načelima djelomice i u *Poetici*.⁶⁰ U prvoj knjizi *Retorike* pretežito se bavio određenjem retorike

⁵⁰ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 132.

⁵¹ Isto, str. 132-134.

⁵² Isto, str. 164.

⁵³ Usp. V. Pandžić, n. d., str. 36.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Aristotel, *Retorika*, Zagreb, 1989, str. 6.

⁵⁶ Usp. Mate Zaninović, *Opća povijest pedagogije*, Zagreb, 1988, str. 33-34.

⁵⁷ Isto, str. 34-35.

⁵⁸ Aristotel, n. d., str. 7.

⁵⁹ Usp. Vlado Pandžić, *Putovima školske recepcije književnosti*, Zagreb, 2001, str. 29.

⁶⁰ Aristotel, *Retorika* (prijevod M. Višić), Zagreb, 1989, str. 35-36, 42, 44, 56-57. i dr.

kao sposobnosti pronalaženja uvjerljivosti u svim govornim okolnostima, govornim vrstama, tj. političkim, epideiktičnim i sudskim govorništvom, što podrazumijeva određenje svrhe ljudske djelatnosti, sreće, dobra, zadovoljstva, karaktera koji čine ili podnose nepravdu, pravednost i nepravednost.⁶¹ U većini poglavlja apostrofira nerijetko grčke dramske tekstove kao dobar izvor nadahnuća, oslonac u različitim govornim prigodama. Drugu je knjigu *Retorike*, započevši određenjem uvjeta koji pridonose uvjerljivosti govora i raznih načina utjecaja na slušateljevu dušu, uglavnom posvetio upoznavanju osobina potencijalnih govornika i posebice potencijalnih slušatelja govora, a u završnih sedam-osam poglavlja obrazlaže metode uvjeravanja koje su prikladne za sve tri vrste govorništva.⁶² Primjere za srdžbu, blagost, ljubav, mržnju, strah, stid, bestidnost, dobročinstvo, sućut, pravednost, pravednu ljutitost, zavist, te opise karaktera u pojedinoj životnoj dobi – mladosti, zrelosti i posebice u starosti pronalazi i u Euripidovim i Sofoklovim tragedijama.⁶³ Prema *Poeticima*⁶⁴ može se zaključiti da je ponajviše bio oduševljen stvaralaštvom grčkih pisaca tragedija tvrdeći da je umjetnost „oponašanje”.⁶⁵ Neprekidno je procjenjivao tragedije i po njihovoj mogućnosti utjecaja na druge osobe,⁶⁶ a pročišćavanje, katarzu, oplemenjivanje vidio je kao vrlo važnu etičku, odgojnu funkciju tragedije.⁶⁷ Odredio ju je kao „oponašanje čina ozbiljna i završena koji ima veličinu, govorom zaslađenim odjelito za svaku vrstu (...), radnjom a ne pripovijedanjem, koje sažaljenjem i strahom postiže očišćenje”.⁶⁸ Zanimali su ga likovi, jaki karakteri koji upadaju u nesreće nakon grijeha. Među grčkim traģičarima u *Retorici* je isticao Euripida kao uzornoga pisca koji uzima riječi iz svakodnevnog govora, a u *Poeticima*, ponavljajući Sofoklove riječi, kaže da Euripid prikazuje ljude kakvi jesu, izravno ih oponaša prema zbilji. Premda je davao prvenstvo tragediji, nije zaboravljao ni moguću ulogu komedije koju određuje kao „oponašanje ništavijih, ali ne po svakoj zloći”.⁶⁹ Daje prvenstvo tragediji ispred epa, pa i zato što „tragedija postiže svoju svrhu i bez

⁶¹ Isto, str. 7.

⁶² Isto, na više mjesta.

⁶³ Isto, str. 85, 91, 112. i dr.

⁶⁴ Martin Kuzmić je preveo tu Aristotelovu knjigu pod naslovom *Nauk o pjesničkom umijeću*.

⁶⁵ Aristotel, *Nauk o pjesničkom umijeću*, Zagreb, 2001, str. 3-11.

⁶⁶ Isto, na više mjesta.

⁶⁷ Isto, str. 15. i 29-31.

⁶⁸ Isto, str. 15.

⁶⁹ Isto, str. 13.

kretnja kao i ep: ta čitanjem se vidi, kakva je,⁷⁰ zatim je „bolja (...) što ima sve što ep“, „ima dio, koji nije malen, glazbu, po kojemu se najživlje stvaraju milja, i sredstva za predstavu“,⁷¹ pa i zato što je „zorna, i ako se čita i ako se predstavlja“,⁷² te je „bolja (...) i po tome, što joj se opo-
našanje svršuje u kraće vrijeme, jer se više mili, što je većma jezgrovi-
to...“⁷³ Može se čvrsto zaključiti da je Aristotel uzorno usustavio upora-
bu dramskog teksta kao lingvometodičkog predloška.

III.

Dramski tekst kao lingvometodički predložak u helenističkom raz-
doblju je bio vrlo značajno zastupljen u odgoju i obrazovanju, pa i zato
što je Aristotel, učitelj Aleksandra Makedonskog, bio iznimno cijenjen
i istinski štovan.⁷⁴ Glavna su kulturna središta Pergam, Seleukija te
Aleksandrija, u kojoj su se nalazile najvažnije i najuglednije znanstvene
ustanove i vrlo bogata knjižnica.⁷⁵ Filozofija je uglavnom stagnirala, a u
književnom su stvaralaštvu u prvom planu komedije, ali nisu pisci za-
boravili niti na pisanje tragedija, samo što su mnogi itekako isticali da
su nenadmašni najistaknutiji grčki „tragedijski pjesnici“: Eshil, Sofoklo
i Euripid. Priče iz svakodnevnog života, bajke, romani, himne, idile, za-
tim ljubavne elegije i epigrami,⁷⁶ sve je to bilo zastupljeno u helenistič-
kom odgoju.⁷⁷ Gradske su škole imale tri stupnja: početni, srednji (drugi
stupanj: gimnazije) i viši (treći stupanj: retoričke škole). Dramska knji-
ževnost je bila zastupljena na svim stupnjevima, a izbor i proučavanje
dramskih tekstova bili su prilagođeni ciljevima pojedinih stupnjeva i uče-
ničkim mogućnostima, što treba posebno istaknuti.⁷⁸

⁷⁰ Isto, str. 71.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Osvajanja Aleksandra Makedonskog omogućila su grčkoj kulturi široko rasprostranjivanje. Države koje su nastale nakon raspada njegove monarhije imale su važna zajednička obilježja. Na vlasti su bili mnogobrojni Grci, odnosno njihovi potomci, koji su se nazivali Helenima, pa odatle naziv helenističko razdoblje (3. st. pr. Kr.-529). Usp. Damir Salopek, *Helenističko raz-*
doblje, u: *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb, 1977, str. 158-161.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Usp. J. Defradas, *La Littérature dans l'Antiquité*, Paris, 1960, str. 183.

⁷⁷ H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité*, Paris, 1948, str. 225.

⁷⁸ O tome su se brinuli specijalizirani nastavnici: učitelji početnog čitanja i pisanja (na prvom stupnju), gramatičari (na drugom stupnju) i retori (učitelji govornništva na trećem stupnju). Usp. C. Pietri, n. d., str. 167.

Helenističko razdoblje je učvrstilo položaj književnih djela kao osnovnih izvora odgoja. Priređivani su popisi najistaknutijih klasičnih autora, a i specijalni izbori njihovih djela, najprikladnijih za odgoj.⁷⁹ Zahvaljujući tim izborima djela, do danas su sačuvana mnoga djela istaknutih grčkih pisaca, a broj sačuvanih smatra se jednim od pokazatelja popularnosti pojedinih pisaca, razine recepcije njegova djela u odgoju i kritičke procjene njegove vrijednosti.⁸⁰ Heleni, naklonjeniji pjesnicima nego filozofima ili povjesničarima, i kad su gledali u prošlost, mislili su na budućnost te se nadali ostvarbi sreće i duševnoga mira, a književnost je prema tradiciji za takvu životnu koncepciju bila vrlo prikladna,⁸¹ posebno u odgoju mladih političara.⁸² Posebno je značajna tradicionalna zastupljenost dramskih pisaca u helenističkom školstvu: na prvom su mjestu bile Euripidove te Menandrove komedije, a Eshilove i Sofoklove tragedije nisu bile toliko utjecajne u helenističkom odgoju koliko u Ateni u 4. st. pr. Kr. kad ih je Aristotel preporučivao kao neizmjereno dragocjen izvor oplemenjivanja čovjeka.⁸³ Komedije su jednostavnije i sugestivnije prenosile gledatelju poruke, imale su aktualniju i zbiljskiju tematiku, pa su zato za njih više zanimanja pokazivali helenistički retori (učitelji) i potencijalni retori (odgajanci).⁸⁴ Teško je odrediti koliko je srednja antička komedija (57 pisaca; oko 800 komedija; najistaknutiji pisci: Antifan, Anaksandrid i Aleksis)⁸⁵ bila zastupljena kao lingvometodički predložak, ali nova antička komedija (najistaknutiji predstavnik Menandar, „pjesnik ljubavi”, promicatelj „humanih ideja”)⁸⁶ nedvojbeno je izazivala veliko zanimanje gledateljstva pa i učitelja.⁸⁷ To se ne može reći za tragedije koje su napisane u helenističkom razdoblju jer premalo je činjenica koje bi dokazivale da su barem čitane u školama.⁸⁸

Početno čitanje dramskog teksta je zahtijevalo veliku koncentraciju i poprilično vremena za vježbanje.⁸⁹ Drugostupanjska eksplikacija

⁷⁹ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 227-228.

⁸⁰ Usp. V. Pandžić, n. d., str. 47-48.

⁸¹ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 226-227.

⁸² Usp. J. Defradas, n. d., str. 195.

⁸³ Usp. Aristotel, *Nauk o pjesničkom umijeću*, Zagreb, 1912, str. 29-31.

⁸⁴ Usp. Milivoj Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, Zagreb, 1995, str. 293-297.

⁸⁵ Usp. M. Sironić, n. d. (*Klasično razdoblje*), str. 128-129.

⁸⁶ Isto, str. 128.

⁸⁷ Isto, str. 127. i 129.

⁸⁸ Usp. Damir Salopek, *Helenističko razdoblje*, u: *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb, 1977, str. 167.

⁸⁹ Usp. C. Pietri, n. d., str. 181. i 186.

dramskog teksta dijelila se na jezičnu i književnu.⁹⁰ U jezičnoj se objašnjavala riječ po riječ, a književna je bila ponajprije usmjerena na uočavanje i objašnjavanje umjetničkih obilježja dramskog teksta, fabule i likova. Poklanjana je velika pozornost uočavanju vrijednosti pojedinih konstrukcija, prilagođavanju teških, manje poznatih riječi, a često su se učenici služili specijalnim rječnicima za pojedine pisce.⁹¹ Učitelji su tražili od učenika i specifično procjenjivanje dramskih likova, „njihova savršenstva”, ljudskosti ili junaštva što se nerijetko pretvaralo u raspravljanje o etici jer u helenizmu je često isticano da samo moralna osoba može lijepo govoriti, ali i da su misao i izraz uvijek u čvrstoj svezi.⁹² Na trećem su stupnju školovanja sustavno prorađivane poetičke i retoričke teme,⁹³ a gotovo su svakodnevne bile stilsko-kompozicijske vježbe nakon što je učitelj napravio sažetak nekoga kazališnog djela.⁹⁴

IV.

Svestrano uključivanje **dramskog teksta kao lingvometodičkog predloška u starome rimskom odgoju** ponajprije su promicali grčki učitelji.⁹⁵ Znanstvena istraživanja početaka rimske književnosti, koja bi mogla pomoći i u određivanju rimskog odgoja, zapinju na nedostatku povijesnih izvora,⁹⁶ ali Horacije i mnogi drugi rimski pisci su svojedobno isticali da je „prava” književnost došla tek s Grcima u 3. st. pr. Kr., a što znači da je tada stigao i grčki odgoj.⁹⁷ Grčki učitelji, odlični govornici i poznavatelji književnosti, zastupali su u cjelini grčke odgojne koncepcije, ali i učenje grčkoga jezika.⁹⁸ Prvi se među grčkim učiteljima u Rimu spominje (272. pr. Kr.) Lucije Livije Andronik (oko 280-204. pr. Kr.).⁹⁹ U prijevodu Homerove *Odiseje* na latinski poslužio se starim domaćim metrom

⁹⁰ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 229-230. i 236-238.

⁹¹ Isto.

⁹² Usp. C. Pietri, n. d., str. 181.

⁹³ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 271.

⁹⁴ Važnost govorničkog umijeća u helenističkom razdoblju jezgrovito ističe H.-I. Marrou (n. d., str. 271) predstavljajući Izokratovu odgojnu koncepciju: „Naučiti dobro govoriti – znači istodobno i naučiti: dobro misliti i dobro živjeti.”

⁹⁵ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 332-335.

⁹⁶ Usp. Jean Bayet, *Littérature latine*, Paris, 1965, str. 17.

⁹⁷ Usp. Vladimir Vratović, *Rimska književnost*, Zagreb, 2008, str. 43-44.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Usp. E. Jullien, *Les Professeurs de Littérature dans l'ancienne*, Paris, 1885, str. 55.

saturnijcem,¹⁰⁰ a predstavio je također na rimskoj pozornici prvi latinski prijevod (preradbu) grčke drame. Nije jasno koliko je uspio pomoći učenicima u učenju grčkoga, a koliko latinskoga jezika tim prvim prijevodom u svjetskoj književnosti.

Poznavanje retorike u Rimu nije bilo važno samo za potencijalne političare. O sposobnostima komuniciranja ovisio je i profesionalni uspjeh odvjetnika, svećenika, trgovaca itd.¹⁰¹ Katon Stariji (234-149. pr. Kr.) među prvima je bio naobražen na grčki način te je postigao iznimnu opću kulturu i govorničko umijeće.¹⁰² Grčki odgoj već u njegovo doba uzima zamaha u Rimu, pa se može reći da pobjeđeni brižno uče pobjednike i utječu na opće podizanje kulture, književnosti i umjetnosti, ali i tiho kidaju njihove tradicije: poglavito u obiteljskom životu. Nestaje sve više strogoga rimskog morala,¹⁰³ a uspješna karijera i razni užitci postaju glavni ciljevi življenja mnogih Rimljana.¹⁰⁴

Kao zanimljiv dramski pisac (tragedija i komedija) ubrzo se nakon Andronika pojavio Gnej Nevije (oko 270-201. pr. Kr.), ali zbog ismijavanja moćne obitelji Metela bio je prognan u Afriku, pa ni većina učitelja vjerojatno nije imala hrabrosti za posebnu pozornost njegovim komedijama.¹⁰⁵

Oko uključivanja rimskih komedija u odgoj vodile su se žestoke rasprave krajem 3. i u prvoj polovici 2. st. pr. Kr. Zastupnici grčke tradicije odricali su im originalne vrijednosti, a učitelji kojima je rimski ponos bio ispred svega, smatrali su da rimske komediografe, osobito Tita Makcija Plauta (oko 254-184. pr. Kr.), treba što više uključivati u školu.¹⁰⁶ Tako su Plautove komedije poslužile ambicioznim učiteljima za „latinizaciju” odgoja mladih Rimljana.¹⁰⁷ Razgovijetne didaktičke poruke i „nepresušna komika (...) likova i svježa imaginativnost scenskih rješenja”¹⁰⁸ potaknula je mnoge pisce na oponašanje Plauta.¹⁰⁹

¹⁰⁰ Usp. Pierre Grimal, *Bilješke uz šesto poglavlje*, u: Luigi Pareti, *Stari svijet od 500. g. pr. Krista do početka nove ere*, Zagreb, 1967, str. 422.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 332.

¹⁰³ Isto, str. 333-334.

¹⁰⁴ Usp. A. Guillemin, *Le public et la vie littéraire à Rome*, Paris, 1983, str. 43.

¹⁰⁵ Usp. V. Vratović, n. d., str. 64-65.

¹⁰⁶ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 341.

¹⁰⁷ Usp. P. Grimal, n. d., str. 424.

¹⁰⁸ Usp. V. Vratović, n. d., str. 73.

¹⁰⁹ Usp. Zdenko Škreb, *Pojmovi poetika u povijesnom slijedu*, u: Zdenko Škreb – Ante Stamać, *Uvod u književnost*, Zagreb, 1986, str. 537.

Od Plauta je petnaestak godina mlađi Kvint Enije (239-169. pr. Kr.),¹¹⁰ pisac dvadeset dviju tragedija i dviju komedija, satiričar, oponašatelj Homerovih stihova čijom zaslugom „latinski je jezik (...) postao bogatiji i harmoničniji”.¹¹¹ O njemu se govorilo da zapravo prerađuje grčke tragedije, posebice Euripidove, pa da mu ni zbog toga nije mjesto u odgoju i obrazovanju.¹¹²

Od sredine 2. st. pr. Kr. u odgoju su bez većih prekida nazočna djela znamenitoga rimskog pisca Publija Terencija Afera (190-159. pr. Kr.). Premda je komedije stvarao prema grčkim predlošcima, njegov izvrzni latinski jezik učitelji su navodili za uzor.¹¹³ U čitanju i raščlanjivanju njegovih dramskih djela vidjeli su dobru mogućnost jačanja sklonosti za lijepo izražavanje jasnih misli.

Tragičar Marko Pakuvije (220-132. pr. Kr.) prema nekim povijesnim činjenicama privlačio je pozornost učitelja govorništva, posebno Cicero na koji ga je smatrao najvećim rimskim tragičarem,¹¹⁴ ali Kvintilijan nakon dvjesto pedeset godina tvrdi da je „pravio teške i nezgrapne složenice od prijedloga i dviju imenica”,¹¹⁵ pa njegovi dramski tekstovi i nisu trebali biti uzorni lingvometodički predlošci.¹¹⁶ Akcije (170-90. pr. Kr.) kao pisac tragedija smatran je „snažnijim”,¹¹⁷ premda „oni koji sebi prisvajaju” stručni i znanstveni ugled, smatraju učenijim upravo Pakuvija.¹¹⁸ Nije poznato da su dramska djela značajnih dramskih pisaca Cecilija Stacija (219-168. pr. Kr.) i Lucija Afranija (oko 150. pr. Kr.) te manje važnih Titinija i Tita Kvinkcija Ate izazivala veliku učiteljsku pozornost.¹¹⁹

Posebice je u 1. st. pr. Kr. na uzdignuću mudroslovlja, obnovi morala i napretku govorništva zanosno radio i bio vrlo uspješan Marko Tuliје Ciceron (106-43. pr. Kr.),¹²⁰ nedvojbeno najistaknutiji učitelj govorništva, pisac i filozof, pa je prema takvim i sličnim tvrdnjama ustaljen

¹¹⁰ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 341.

¹¹¹ V. Vratović, n. d., str. 67.

¹¹² Usp. M. C. Howatson – Ian Chilvers, *Classical Literature*, New York, 1993, str. 201.

¹¹³ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 374.

¹¹⁴ Usp. V. Vratović, n. d., str. 75-76.

¹¹⁵ Usp. Marko Fabije Kvintilijan, *Obrazovanje govornika* (prijevod i predgovor Petar Pejčinović), Sarajevo, 1984, str. 82.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Usp. M. F. Kvintilijan, n. d., str. 390-391.

¹¹⁸ Isto, str. 391.

¹¹⁹ Usp. V. Vratović, n. d., str. 68-69.

¹²⁰ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 343. i D. R. Dudley, *The Penguin companion to Literature*, London, 1971, str. 51-52.

naziv Ciceronovo doba (80-30. pr. Kr.). Školovan je u Grčkoj, izražavao cijeli život iznimno štovanje grčkoj kulturi, pa i dramskoj književnosti, a neprekidno je isticao svezu mišljenja i izražavanja, mogućnosti dobre riječi samo nakon dobre misli. Želio je da Rimljanin bude „dobar čovjek”,¹²¹ plemenit, štovatelj i sljedbenik starih rimskih moralnih načela, domoljub, naobražen, odličan govornik, poznavatelj književnosti i drugih umjetnosti.¹²² Gotovo svi proučavatelji njegova života i djela suglasni su da je na književnost gledao kao na glavni izvor pouka i veliku mogućnost za korisnu zabavu, ali neprijeporno je davao prvenstvo pouci.¹²³ Kao uzorna govornika spominjao je Izokrata, pa je zato i tražio da oratori imaju što bolju kulturu, posebice da budu dobri poznavatelji književnosti.¹²⁴ Bez dvojbe je vjerovao u svrhovitost dramskog teksta kao lingvometodičkog predloška. Istinski se divio najistaknutijim grčkim pa i rimskim dramskim piscima. U njegovo doba je u rimskim nastavnim osnovama uz grčke pisce istaknuto mjesto zaslužno imao Lucije Livije Andronik, kao prvi rimski pisac koji je dramskim djelima obilježio „početke rimske književnosti”.¹²⁵ Još za života je Ciceron imao protivnika koji su bili protiv književnosti u odgoju, ponajprije istaknutoga pjesnika Gaja Valerija Katula (oko 87-54. pr. Kr.) koji se žestoko suprotstavljao bilo kakvoj ulozi pjesništva u odgoju mladih ljudi.¹²⁶

Rimska škola se konačno u doba cara Oktavijana Augusta (31. pr. Kr.-14) mogla na neki način uspoređivati s grčkom školom premda je njegov dolazak na vlast bio u znaku ograničenja političkih sloboda, a zatim i umanjivanja važnosti govorništva u svagdašnjem životu. Uz pjesnika Vergilija je Terencije bio najzastupljeniji pisac tijekom 1. st.¹²⁷ U njegovim komedijama likovi govore „uglađenim jezikom helenofilskog književnog kruga (...), prožeti odmjerenom profinjenošću i humanom osjećajnošću”.¹²⁸ Tragedija *Tijest* Lucija Varija Rufa (70-15. pr. Kr.) u Augustovo doba izazivala je vjerojatno i veliku pozornost učitelja govor-

¹²¹ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 381-382.

¹²² Kvintilijan tvrdi da ljudi ne prihvaćaju sa štovanjem ni govornika ako je pokuđen „njegov karakter” jer „zao čovjek i dobar govornik ne mogu se nikad naći u jednoj osobi”. Usp. M. F. Kvintilijan, n. d., str. 492-493.

¹²³ Usp. V. Vratović, n. d., str. 92-98.

¹²⁴ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 381.

¹²⁵ Usp. V. Vratović, n. d., str. 63-64.

¹²⁶ Usp. M. C. Howatson – Ian Chilvers, n. d., str. 114.

¹²⁷ Usp. V. Vratović, n. d., str. 33.

¹²⁸ Isto, str. 74.

ništva, zato što je autor godine 29. pr. Kr. dobio veliku novčanu nagradu u prigodi proslave Oktavijanove pobjede kraj Akcija.¹²⁹ Tragediju *Medeja* Publija Ovidija Nazona (43. pr. Kr.-18), koju su antički kritičari hvalili, učitelji su zaboravljali dok je autor bio u progonstvu (8-18) iako je bio za života najčitaniji pisac u Rimu.¹³⁰

U mnogim rimskim govorničkim školama kao izvrsna motivacija za rasprave u 1. st. služile su retorične i patetične tragedije Lucija Aneja Seneke (4. pr. Kr.-65),¹³¹ uglavnom predviđene za krasnoslov.¹³² Mnogstvo sentencija bilo je izazov za usmene rasprave i često prakticirane pismene uratke. Veliku je pozornost u 1. st. počeo privlačiti književni mim, a najistaknutiji su predstavnici te književne vrste glumac Decim Laberije (umro 43.) i Publije Sirijac.¹³³

Kvintilijan (oko 35-95), rimski pisac koji se nakon Cicerona najsustavnije bavio odgojnom govorničkom problematikom,¹³⁴ u knjizi *Odgoj govornika* pomno opisuje odgojne ideje starih Grka i proširuje ih novim načelima, metodama i sustavima.¹³⁵ Tvrdio je da je suvremena škola zaboravila svoju osnovnu svrhu, tj. ojačanje dobrih osobina mladih ljudi, a sve više nastavljala smjerove neukusa i moralne propasti ukorijenjene u svim slojevima rimskoga društva.¹³⁶ Nedvojbeno je naglašivao da učenike, koji su naučili dobro čitati i pisati, „treba najprije povjeriti učitelju gramatike i književnosti”.¹³⁷ U cjelokupnoj književnosti vidio je nadahnuće dobru govorništvu i izvor spoznaja,¹³⁸ a posebno je isticao da su kao učenička lektira u govorničkim školama korisni pisci tragedija. Hvalio je ulogu i komedije u odgoju te posebice u govorništvu „jer obrađuje sve vrste karaktera i emocija”.¹³⁹ Poticao je na bogaćenje učeničkog rječnika, a za rječnike „pjesnika tragedije” kaže da je dostojanstven, „a

¹²⁹ Isto, str. 140.

¹³⁰ Isto, str. 137.

¹³¹ Usp. Nikola Batušić – Vladan Švacov, *Drama, dramaturgija, kazalište*, u: Z. Škreb – A. Stamać, n. d., str. 448.

¹³² Usp. V. Vratović, n. d., str. 148.

¹³³ Isto, str. 110.

¹³⁴ Usp. M. F. Kvintilijan, n. d., str. 102.

¹³⁵ Usp. P. Pejčinović, n. d., str. 6.

¹³⁶ Usp. M. F. Kvintilijan, str. 163-164.

¹³⁷ Isto, str. 61.

¹³⁸ Isto, str. 62: „Nije dovoljno čitati samo pjesnike; sve vrste pisaca treba marljivo proučavati ne samo radi sadržaja nego i radi riječi koje često dobivaju pravo građanstva upravo zato što ih pisci upotrebljavaju.”

¹³⁹ Isto.

pjesnika komedije pun elegancije i atičke ljepote”.¹⁴⁰ Tijekom vježbanja krasnoslova i glume učenici su morali uočiti i zapamtiti kako se izgovaraju pojedini dramski tekstovi, rečenice i riječi te procijeniti sve stanke, pronaći najprikladniju brzinu i jačinu izgovaranja, iznijansirati boju glasa, rečeničnu intonaciju te kako nastupiti pred gledateljstvom.¹⁴¹ Kvintilijanova koncepcija uključivanja dramskih tekstova kao lingvometodičkih predložaka bila je uzorno poticajna tijekom dvadesetak stoljeća.

Grčke i rimske tragedije i komedije u razdoblju patristike nije velika većina kršćanskih otaca i pisaca nikada uključivala u odgoj.¹⁴² Propovjedali su kršćansko ćudoređe, stalno isticali obvezu preobrazbe postojećih odgojnih načela, sadržaja i ciljeva, a samo su pojedinci nudili kristološki mim.¹⁴³ Kao prvoga istaknutog kršćanskog oca i pisca potrebno je spomenuti Kvinta Septimija Florensa Tertulijana (oko 160-220).¹⁴⁴ U Dioklecijanovo doba najviše se isticao Lucije Cecilije Firmijan Laktancije (oko 250-317) koji je promicao pomirbena stajališta i traženje mostova između rimske višebožićke vjere i kršćanstva, a prihvaćao je i tradicionalne rimske književne oblike.¹⁴⁵ Slavni crkveni „oci”¹⁴⁶, kršćanski sveci Ambrozije (oko 340-397), Sofronije Euzebije Jeronim (345-420), Aurelije Prudencije Klement (oko 348-410) i Aurelije Augustin (354-430) u 4. i početkom 5. st. bili su protiv klasičnoga dramskog teksta kao lingvometodičkog predloška.¹⁴⁷ Međutim, Aurelije Prudencije Klement, kršćanski pisac prekrasnih zbirki lirskih himni „s pravim dramskim dijalozima, gdje je u klici sadržan nov oblik koji će se razviti u misterije”,¹⁴⁸ može se smatrati i jednim „od preteča srednjovjekovnog kazališta”.¹⁴⁹

¹⁴⁰ Isto, str. 99.

¹⁴¹ Isto, str. 136. i 141.

¹⁴² Usp. N. Batušić – V. Švacov, n. d., str. 451.

¹⁴³ Isto, str. 447-448.

¹⁴⁴ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 353-354.

¹⁴⁵ Isto, str. 292.

¹⁴⁶ Usp. V. Vratović, n. d., str. 194-207.

¹⁴⁷ Aurelije Augustin (Sv. Augustin), najproduktivniji kršćanski spisatelj i najistaknutiji crkveni otac Zapadne kršćanske crkve, ponajviše je utjecao na predočivanje crkvene misli u srednjem vijeku. Usp. V. Vratović, n. d., str. 197-205.

¹⁴⁸ Isto, str. 207.

¹⁴⁹ Isto.

V.

Može se zaključiti da je dramski tekst kao lingvometodički predložak bio značajno zastupljen u antičkom odgoju. Posebno plodonosno je bilo uključivanje dramskog teksta kao lingvometodičkog predloška u nastavu govorništva.

Stari Grci su udarili čvrste temelje svrhovitu uključivanju dramskog teksta u odgoj mladih ljudi, ali i bez zaborava da dramski tekst može itekako utjecati i na odrasle osobe. Već krajem 5. i u 4. st. pr. Kr. posvećivana je velika pozornost iznijansiranoj komunikaciji s dramskim tekstovima ili kazališnim izvedbama. Na stare Grke poseban su utjecaj imali dramski pisci: Eshil, Sofoklo, Euripid i Aristofan. Platon je bio protiv uključivanja dramskog teksta u odgoj mladeži, a Izokrat i Aristotel svesrdno su poticali na uporabu dramskog teksta kao lingvometodičkog predloška. U *Retorici* i *Poetici* je Aristotel odlučno usustavio dramski tekst i kao lingvometodički predložak, što je zapravo bilo sudbonosno za povijest školske recepcije dramske književnosti.

U helenističkom odgoju bile su ponajviše promicane Izokratove koncepcije uključivanja dramske književnosti¹⁵⁰ koja je trebala pomoći u odgoju govornika. Uz Eshilova, Sofoklova, Euripidova i Aristofanova dramska djela i Menandrova su vrlo uspješno porabljena kao lingvometodički predložak.

U rimskom odgoju je postojala velika usmjerenost na dramski tekst kao lingvometodički predložak što su Rimljani naučili od Grka.¹⁵¹ Čitanje se povezivalo s krasnoslovom te glumom. Recepcija dramske književnosti bila je izrazito u funkciji govornoga i pismenoga izražavanja, odgoja i obrazovanja govornika.¹⁵² Uz eksplikaciju tekstova učenici su redovito obavljali i stilske vježbe koje su se nadovezivale uglavnom na objašnjavanje i dramskih tekstova koji su im bili prikladno polazište.¹⁵³

Dramski tekst kao lingvometodički predložak u antici je donosio odlične uspjehe. Učitelji su neprekidno isticali njegovu dragocjenost u stjecanju jezičnih znanja, sposobnosti izražavanja i umijeća stvaranja

¹⁵⁰ Usp. H.-I. Marrou, n. d., str. 271-282.

¹⁵¹ Isto, str. 375.

¹⁵² Usp. M. F. Kvintilijan, n. d., str. 370-371.

¹⁵³ Isto. Mladi rimski retoričari morali su u svakom trenutku biti spremni za raspravu na zadanu, odnosno nametnutu temu.

tekstova. Organizirane su često kazališne predstave,¹⁵⁴ što je pridono-
silo snalaženju učenika na pozornici i javnom govorenju, ali i u svako-
dnevnoj komunikaciji.

LITERATURA

- Akvinski, Toma: *Država*, Zagreb, 1990.
- Apelt, Otto: *Platonische Aufsätze*, Leipzig, 1912.
- Aristotel: *Nauk o pjesničkom umijeću*, Zagreb, 2001.
- Aristotel: *Retorika* (preveo M. Višić), Zagreb, 1989.
- Assa, Jean: *L'Antiquité*, u: M. Débesse i G. Mialaret, *Traité des sciences pédagogiques*, 2, Paris, 1971.
- Bachiesi, Marino: *Nevio epico*, Padova, 1962.
- Barbarić, Damir: *Preludij. Povijesno-filozofske studije*, Zagreb, 1988.
- Bardou, Henry: *Les Empereurs romains et les Lettres latines, d'Auguste à Hadrien*, Paris, 1940.
- Bayet, Jean: *Littérature latine*, Paris, 1965.
- Bazala, Albert: *Povijest filozofije*, Zagreb, 1988.
- Bošnjak, Branko: *Filozofija i povijest*, Zagreb, 1983.
- Brun, Jean: *Aristote et le lycée*, Paris, 1961.
- Croce, Benedetto: *Estetika*, Zagreb, 1960.
- Débesse, Maurice: *Introduction, traité des sciences pédagogiques*, Paris, 1977.
- Defradas, Jean: *La Littérature dans l'Antiquité*, Paris, 1960.
- Dudley, D. R.: *The Penguin companion to Literature*, London, 1971.
- Faure, Jean: *L'éducation selon Plutarque*, Aix-en-Provence, 1960;
- Fedon (prijevod K. Rac), Zagreb, 1996.
- Finley, M. I.: *Le monde d'Ulysse*, Paris, 1969.
- Gračanin, Đuro: *Temelji govornništva*, Zagreb, 1956.
- Guillemin, Antoine: *Le public et la vie littéraire à Rome*, Paris, 1983.
- Howatson, M. C. – Chilvers, Ian: *Classical Literature*, New York, 1993.
- Jullien, Emile: *Les Professeurs de Littérature dans l'ancienne*, Paris, 1885.

¹⁵⁴ Klasične gimnazije do danas slijede tradiciju kazališnih izvedbi klasičnih dramskih djela.

- Kvintilijan, Marko Fabije: *Obrazovanje govornika* (prijevod i predgovor P. Pejčinović), Sarajevo, 1984.
- Lesky, Albin: *Gesammelte Schriften*, München, 1966.
- Maixner, Franjo: *Historija rimske književnosti*, Zagreb, 1884.
- Marrou, Henri-Irénée: *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité (Le monde grec)*, Paris, 1960.
- Marouzeau, Jules: *Traité de stylistique latine*, Paris, 1962.
- Moreau, Jean: *Aristote et son école*, Paris, 1962.
- Nilsson, M. P.: *Die Hellenistische Schule*, München, 1955.
- Novaković, Darko: *Grčki ljubavni roman*, u: Ksenofont Efeški, *Efeške priče*, Zagreb, 1987.
- Novaković, Darko: *Plautovi Perzijanac – Trgovac*, u: Plaut, *Perzijanac – Trgovac*, Zagreb, 1995.
- Pareti, Luigi: *Stari svijet od 500. g. pr. Krista do početka nove ere*, Zagreb, 1967.
- Pichon, René: *Histoire de la littérature latine*, Paris, 1947.
- Pietri, Charles: *Les origines de la „pédagogie”. Grèce et Rome*, u: Gaston Mialaret – Jean Vial, *Histoire mondiale de l'éducation*, Paris, 1981.
- Platon: *Država*, Zagreb, 2001.
- *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb, 1977.
- Pranjić, Marko: *Uloga Katoličke crkve u stvaranju zapadnoeuropskog školstva*, u: M. Pranjić – N. Kujundžić – I. Biondić, *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, Zagreb, 1994.
- Sironić, Milivoj: *Rasprave o helenskoj književnosti*, Zagreb, 1995.
- Škreb, Zdenko – Stamać, Ante: *Uvod u književnost*, Zagreb, 1986.
- Višić, Marko: *Poimanje i značaj govorništva kod drevnih naroda*, u: Aristotel, *Retorika*, Zagreb, 1989.
- Vratović, Vladimir: *Rimska književnost*, Zagreb, 2007.
- Welchinger, Siegfried: *Povijest političkog kazališta*, Zagreb, 1989.
- Windelband, Wilhelm: *Povijest filozofije*, Zagreb, 1988.
- Zaninović, Mate: *Opća povijest pedagogije*, Zagreb, 1988.
- Zovko, Jure: *Ogledi o Platonu*, Zagreb, 1998.

DRAMATIC TEXT AS A MODEL TEXT IN TEACHING OF LANGUAGE IN ANTIQUITY

SUMMARY

In the framework of the scientific project *Drama text as a linguistic and didactic template* we are preparing a special book with a historical overview of drama text as a linguistic and didactic template. Here we bring the first chapter of the drama text as a linguistic and didactic template in antiquity.

Key words: drama text, linguistic and didactic template, antiquity.